

UZROCI STANJA GOVEDARSKE PROIZVODNJE U HRVATSKOJ I MOGUĆI SMJER RAZVOJA

CATTLE PRODUCTION IN CROATIA - CAUSES AND POSSIBLE DIRECTION OF DEVELOPMENT

I. Jurić

Stručni članak
UDK: 636.2.:082.1
Primljeno: 25. svibanj 2001.

SAŽETAK

Stanje govedarske proizvodnje u Hrvatskoj prikazano je promjenom broja krava, proizvodnjom mlijeka, i prirastom goveda, uz analizu značajki razvoja u Hrvatskoj i u zemljama razvijenog stočarstva EU, kao i u SAD.

Uzroci nepovoljnih trendova proizvodnje mlijeka i mesa goveda u Hrvatskoj protumačeni su izmjenom značajki proizvodnje mlijeka i mesa koje je uzrokovala treća agrarna revolucija započeta u SAD neposredno poslije Drugog svjetskog rata, a razvoj takovih trendova u Hrvatskoj je izostao, radi načina provedbe agrarne politike, ali i značajne podrške struke pogrešnoj politici.

Dobiveni rezultati pokazuju da u Hrvatskoj nisu obavljene potrebne zakonske promjene i da nisu donesene adekvatne smjernice i programi razvoja u razdoblju između 1979. i 1985. U tome je razdoblju u zemljama razvijenog stočarstva Europe obavljena izmjena zakonske regulative i postavljeni novi programi razvoja proizvodnje mlijeka i govedskog mesa.

Promjene stanja govedarske proizvodnje nije moguće izmijeniti u kratkom razdoblju, a za značajnije pozitivne promjene nužno je donijeti novi Zakon o stočarstvu, izraditi novi suvremeni gojidbeni program i uključiti se u svjetsko tržište rasplodnog materijala (prvenstveno sperme). Nužno je ispraviti pogreške koje su načinjene u zemljišnoj politici.

Sadašnja razina premiranja govedarske proizvodnje je izuzetno visoka, neefikasna, te onemogućuje razvoj organizacijskih oblika koji su nastali u tržišnoj privredi. Ovako visoka razina premiranja teško će se održati kroz dulje razdoblje

Ključne riječi: goveda, proizvodnja mlijeka i mesa, Hrvatska, EU, zakonodavstvo.

Prof. dr. sc. Ivan Jurić, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Svetošimunska c. 25, 10000 Zagreb, Hrvatska - Croatia.

STANJE GOVEDARSKE PROIZVODNJE U HRVATSKOJ

Problema u razvoju govedarske proizvodnje poslije 1983. godine opširno sam analizirao s većim brojem koautora, jer je bilo potpuno jasno da je bez uspješnog razvoja govedarske proizvodnje nemoguć uspješan razvoj cjelokupne poljoprivrede.

Neke od analiza, odnosno publiciranih radova, a koji su tijesno vezani uz ovaj rad su: Jurić i sur. (1973.), Jurić (1983.), Jurić i sur. (1983., 1988., 1991., 1992.), Jurić i Đikić (1993.) i Jurić i sur. (1994.A, 1994.B, 1998., 1999., 2000.A, 2000.B).

Stanje govedarske proizvodnje u Hrvatskoj analizom promjene broja krava, tijekom proizvodnje mlijeka i prirasta goveda prikazano je na tablici 1.

Tablica 1. Kretanje broja krava, proizvodnje mlijeka i mesa u Hrvatskoj od 1959. do 1999. godine
Table 1. Number of cows, milk and beef production in Croatia between 1959 and 1999

Godina Year	Krave i steone junice Cows and pregnant heifers	Proizvodnja mlijeka Milk production	Prirast goveda Body gain	Godina Year	Krave i steone junice Cows and pregnant heifers	Proizvodnja mlijeka Milk production	Prirast goveda Body gain
	u 000 in 000	lit (u mil.) lit (in mil.)	u 000 t in 000 t		u 000 in 000	lit (u mil.) lit (in mil.)	u 000 t in 000 t
1959.	626	675	70	1980.	607	1027	150
1960.	629	634	79	1981.	598	1020	150
1961.	634	630	90	1982.	590	1015	147
1962.	652	632	101	1983.	575	990	145
1963.	638	613	96	1984.	554	981	149
1964.	617	601	102	1985.	552	999	138
1965.	588	588	110	1986.	535	970	139
1966.	604	626	114	1987.	528	999	144
1967.	616	670	121	1988.	513	986	131
1968.	632	672	109	1989.	492	941	135
1969.	644	661	105	1990.	473	883	117
1970.	623	639	114	1991.	383	749	76
1971.	620	622	118	1992.	383	687	89
1972.	613	689	117	1993.	370	602	81
1973.	603	706	138	1994.	347	582	74
1974.	620	779	137	1995.	353	572	65
1975.	641	820	131	1996.	311	576	62
1976.	647	863	132	1997.	304	603	54
1977.	643	937	142	1998.	300	615	54
1978.	634	977	149	1999.	290	-	-
1979.	628	1047	157				

Podaci na tablici 1 pokazuju da se broj krava povećavao do 1976., proizvodnja mlijeka raste do 1979. godine, proizvodnja mesa je rasla do 1980. godine. Poslije 1980. godine pokazatelji govedarske proizvodnje su negativni i bitno su drugačiji od trendova razvoja u zemljama razvijenog stočarstva. Najteže i najdugotrajnije trajat će proces znatnijeg povećanja proizvodnje mesa. Pad proizvodnje od 150 tisuća tona prirasta goveda iz 1981. godine, na 76 tisuća tona u 1991. te na 54 tisuće tona u 1998. godini je isključivo rezultat loše strategije razvoja. Pad proizvodnje mlijeka je rezultat loše strategije razvoja, ali i više od toga, loše provedbe gojidbenog programa.

Smanjenje proizvodnje mesa ima za posljedicu rast uvoza mesa, te smanjenje izvoza, kako to pokazuje tablica 2.

Podaci na tablici 2 nameću pitanje strategije razvoja govedarstva i iz razloga što Hrvatska raspolaže s 3,151 milijun hektara poljoprivrednog zemljišta (od čega je 1,461 milijun hektara obradivo 0,408 mil. hektara livada, te 1,153 mil. hektara pašnjaka) od čega se procjenjuje da se koristi oko 50%, poljoprivrednog zemljišta, a najmanje se koriste livade i pašnjaci, kako je

utvrđeno za općinu Ravnu Goru (Jurić i sur, 1999.).

Ovako katastrofalan razvoj govedarske proizvodnje nedvojbeno je rezultat pogrešnih političkih, ali i stručnih stavova. Da su trendovi razvoja govedarske proizvodnje u Hrvatskoj bili adekvatni trendovima u zemljama zapadne Europe u Hrvatskoj bi se mogla očekivati populacija oko 1,2 milijuna krava, te dostatna proizvodnja mlijeka uz zadržavanje značajnog, pa možda čak i visokog izvoza goveđeg mesa.

Međutim, trendovi razvoja govedarske proizvodnje u SAD, a kasnije i zemljama današnje EU krenuli su izmijenjenim tijekom, a Hrvatska izmjene razvoja govedarske proizvodnje nije slijedila. U SAD poslije 1950. godine započinju novi trendovi razvoja u govedarstvu, u sklopu procesa nazvanih 3. agrarnom revolucijom. Agrarnim revolucijama označene su značajne promjene smjerova trendova razvoja, a filozofi (Faucault, 1994.) su takve promjene nazvali "diskonuitetom povijesti", odnosno mijenjanjem istina, što znači da su i istine druge i treće agrarne revolucije bile različite. Novi trendovi razvoja pokazuju promjene u govedarskoj proizvodnji u SAD, kako to prikazuje tablica 3.

Tablica 2. Potrošnja i odnos uvoza i izvoza mesa goveda (u tonama)

Table 2. Beef consumption and relation between import and export (tons)

Godine - Year	Uvoz* - Import*	Izvoz* - Export	Način potrošnje - Way of consumption		Potrošnja po stanovniku Consumption per capita kg**
			Svježe meso Fresh meat	Prerada Processed	
1993.	11727	5007	41140	18056	14.43
1994.	19626	3838	45683	18064	15.48
1995.	17555	2495	39827	17259	13.93
1996.	16261	1594	36060	15676	12.55
1997.	22570	1835	41018	12259	11.84
1998.	17910	1263	35164	13767	10.87
1999.	19896	960	47853	10499	12.97

* uključuje živu vagu stoke u mesnom ekvivalentu

** Potrošnja svježeg mesa na farmama kroz izravno tržišтво ili drugi kanal prodaje.

Izvor: Kolega, Božić, 2001.

Tablica 3. Stada, krave i proizvodnja mlijeka u SAD
Table 3. Herds, cows and milk production in USA

God. Year	Broj gospodarstava koja drže mliječne krave Number of farms kuppung milk cows (000)	Broj krava zaproizvodnju mlijeka Number of milk cows (000)	Proizvodnja mlijeka Milk production		Prosječna proizvodnja mlijeka po farmi Average milk production per farm kg	Broj potrošača Number of consumers	
			po kravi per cow lit.	ukupno milijardi total thousand millions lit.		koje opskrbljuje 1 farma supplied by one farm	na 1 kravu per one cow
1950.	3648	22000	2410	53	14498	42	6,9
1960.	1134	17650	3188	56	49243	159	10,23
1970.	568	12000	4423	53	93440	362	17,1
1980.	335	10799	5394	58	173863	680	21,1
1990.	194	10127	6643	67	346784	1289	24,7
1991.	182	9990	6744	67	370187	1387	25,3

Izvor: Olson (1992.)

Podaci na tablici 3 pokazuju da su novi trendovi značili povlačenje proizvodnje mlijeka s većine ratarskih površina na svega nekoliko postotaka obradivog zemljišta, a proizvodnja mesa goveda se s obradivih površina pomakla na pašno - košne sustave. Odnosi govedo - zemljište koji su bili ključni za vrijeme druge agrarne revolucije postali su drugačiji, a javio se kao bitan odnos govedo - potrošač. Proizvodnja mlijeka po kravi je toliko rasla da jedna krava danas proizvodi mlijeka za 35 potrošača, što je oko 400% više nego u vremenu prije 3. agrarne revolucije.

Nakon kratkog razdoblja mišljenja da bi trendovi u SAD mogli biti specifičnost ove zemlje, shvaćeno je da su to nove zakonitosti razvoja koji zahvaćaju i Europu. Europska Komisija imenovana u okviru EAAP-a je ove promjene trendova objasnila i predvidjela nove trendove takvoga razvoja i u Europi, lako su takvi stavovi Europske komisije (Politišek i Bakker, 1982.) preneseni u Hrvatsku (Jurić, 1983.), oni su odbačeni kao politički neprihvatljivi "Europski model" (Ostvarivanje društvenog..., 1984.) i umjesto da se postavi strategija razvoja koja će usvojiti nove trendove, donose se odluke o odbacivanju europskog smjera

razvoja. Za politiku odbacivanja europske koncepcije razvoja pronašla se podrška u struci. Posebno je interesantno analizirati kako je 1985. godine donesen "Program razvoja govedarstva u Hrvatskoj do 2000. godine". Za razumijevanje postupka donošenja navedenog programa važno je istaći da je poslije dovršetka ovog programa u organizaciji tadašnjeg Ministarstva za poljoprivredu ovaj program promijenjen u okviru neke političke koordinacije, odnosno akcije. Kada su kasnije imenovani autori programa, bilo je jasno da su programe u ime političke strukture izmijenili autori navedeni pod rednim brojevima 1,316 koji nisu bili u sastavu skupine koja je u tadašnjem Ministarstvu poljoprivrede izradila program (Jurić i sur, 2000., str. 30), Navedeni autori su postavljeni na ključna mjesta s kojih se kontrolirala provedba ovako pogrešnog postavljenog i neprovedivog programa.

Tako je političkim odlukama uz udio "stručnjaka" onemogućen razvoj govedarstva i dogodile se katastrofa kako to pokazuje tablica 1.

Zato je važno i shvatiti i istaći da se strategija razvoja govedarstva u Hrvatskoj definirana "Zakonom o mjerama za unapređenje stočarstva" objavljenim u Narodnim novinama broj 11/1979.

godine, te prihvaćenim "Pravcima razvoja poljoprivrede u SR Hrvatskoj" od strane CK SKH 1980. godine uglavnom provodi i danas. Ova politika se stvarno u cijelosti provodila do 2000. godine i to uglavnom od istih pojedinaca, odnosno onih koji su postali dio sustava izgrađenog za provođenje definirane politike u 1979. i 1980. godini. Rezultate te politike pokazuje i tijek razvoja od 1980. do 1990. godine, prikazan po popisima stanovništva 1981. i 1991. godine (Prikaz na tablici 3). Na temelju pokazatelja na tablici 3 moguće je zaključiti da se procesi povećanja farmi i povećanja proizvodnje mlijeka po kravi u Hrvatskoj nisu odigrali.

Da se nije moglo očekivati nagle promjene niti poslije 1991. pokazuje tablica 4.

Analiza stanja prema popisu 1991. (Tablica 4) siguran je dokaz da se negativni trend razvoja iniciran događajima 1979./80., neće lako zaustaviti, jer nije bilo znakova da se na zakonitosti 3. agrarne revolucije u Hrvatskoj može djelovati. U Hrvatskoj će najznačajniji proces u govedarstvu postati prestanak držanja krava na staračkim domaćinstvima, odnosno na kombiniranim domaćinstvima, kada stariji članovi domaćinstva više nisu u mogućnosti musti krave. Rezultati popisa stanovništva 1991. godine su pokazali da je tada u Hrvatskoj bilo 30672 domaćinstva koja su posjedovala krave, a u domaćinstvu nije bilo članova kojih je starost ispod 60 godina.

Tablica 4. Broj i veličina gospodarstava prema broju krava i steonih junica

Table 4. Number and size of farms according to number of cows and pregnant heifers

Broj krava i steonih junica na gospodarstvu Number of cows and pregnant heifers on farm	Broj gospodarstava – Number of farms		
	1981.*	1991.*	$\frac{1991 \times 100}{1981}$
1	109293	88362	80,8
2	95115	63869	67,1
3	33530	22416	66,9
4 i 5	21694	16476	75,9
6-10	5244	5668	108,1
11-15	216	324	150,0
16-20	48	66	137,5
preko 20	12	39	325,0
Ukupno krava i steonih junica - Total number of cows	532654	401958	75,5
Ukupno gospodarstava koja drže krave i steone junice Total number of farms keeping cows and pregnant heifers	265152	197220	74,4
Prosječno krava i steonih junica po gospodarstvu Average number of cows and pregnant heifers per farm	2,01	2,03	101,0
Proizvodnja kg mlijeka po kravi - Milk production kg/cow	1792**	1941**	108,3
Proizvodnja mlijeka 000 tona* - Milk production 000 t	1020**	749**	73,4

* popis stanovništva

** statistički godišnjaci

Tablica 5. Neki pokazatelji za gospodarstva koja drže krave i steone junice po popisu 1991.

Table 5. Some indicators for farms keeping cows and pregnant heifers by statist, in 1991.

Skupina gospodarstava po broju krava i steonih junica Groups of farms according to number of cows and pregnant heifers	Broj gospodarstava Number of farms		Prosječna veličina gospodarstva Average farm size, ha	Prosječan broj članova gospodarstva Average farm members		
	Ukupno Total	u kojima nema mlađeg člana od 60 godina member no 60 years		Ukupno Total	Zaposleni izvan gospodarstva Employed out of farm	Radno sposobni na gospodarstvu Able to work on farm
1	88359	12446	3.02	3.6	0.9	1.4
2	63863	11107	4.20	3.9	0.9	1.7
3	22415	4039	5.52	4.1	0.8	1.9
4	11417	1786	6.50	4.3	0.7	2.1
5	5055	682	7.26	4.5	0.6	2.2
6	2550	287	7.86	4.7	0.6	2.4
7	1206	112	8.48	4.8	0.6	2.4
8	821	56	8.73	4.9	0.5	2.4
9	754	109	7.39	4.6	0.7	2.2
10	336	20	9.87	5.4	0.5	2.7
11	115	10	9.12	4.7	0.5	2.2
12	92	7	10.99	5.4	0.5	2.5
13	53	-	11.67	5.9	0.5	3.0
14	39	1	9.87	5.5	0.6	2.4
15	26	2	8.74	5.0	0.8	2.4
16	22	3	10.27	5.0	0.5	2.5
17	12	-	9.59	5.1	0.6	2.2
18	10	-	13.04	5.3	0.3	2.1
19	10	-	10.15	5.9	0.2	2.3
20	12	-	10.98	5.9	0.3	2.6
>20	39	2	10.43	5.3	0.7	2.7
UKUPNO – TOTAL	197203	30672	4.16	3.9	0.8	1.7

Izvor: Državni Zavod za statistiku (u dokumentaciji Zavoda za opće stočarstvo pod brojem 6/94.)

Iako se i u zemljama EU zakasnilo s usklađivanjem državnih strategija s novim trendovima, odnosno novim zakonitostima u tim se zemljama uvođenjem kvota i poticanjem razvoja mesnog govedarstva trend razvoja izjednačio s ranijim trendom u SAD. Takav je razvoj Komisija

EAAP-a (Politek i Bakker, 1982.) i on se po projekcijama ove Komisije od 1981. do 1998. i odvija. (Prikaz tablica 6).

Podaci na tablici 6 pokazuju da se broj mliječnih krava u razdoblju 91/96. smanjio za 9,8%, a mesnih povećao za 20,0%. Analiza ekonomičnosti mesnog

govedarstva i sustav poticaja prate se i detaljno analiziraju radi buduće strategije razvoja (Murphy i sur. 2000. i Neeteson i sur, 2000).

Na tablici broj 7 je prikaz povećanja proizvodnje mlijeka po kravi u nekim državama EU u razdoblju 85/99. godina.

Tablica 6. Populacija goveda u EU 1996 (1000 grla).

Table 6. Cattle Population in the EU (15), 1996 (1000 Head)

Zemlja – Country	Ukupno - Total	Mliječne krave Dairy Cows	Krave u mesnom govedarstvu Suckler and other Cows
Austrija*	2272	698	213
Belgija/Lux.	3283	693	548
Danska	2052	697	122
Finska*	1150	396	30
Francuska	20563	4562	4164
Njemačka	15686	5185	675
Grčka	531	195	215
Irska	6757	1272	1063
Italija	7390	2125	675
Nizozemska	4365	1642	85
Portugal	1311	362	286
Španjolska	5627	1293	1616
Švedska	1747	478	150
Velika Britanija	11345	2509	1794
EU (15)	84079	22107	11636
EU(15)1991	86900	24500	9700
% promjene 96:91.	-3,2	-9,8	20,0

* 1991. nisu bile članice EU

Izvor: Mein - 1997.

Tablica 7. Broj mliječnih krava i proizvodnja mlijeka po kravi u nekim zemljama EU*

Table 7. Number of cows and milk production per cow in some EU countries

Izabrane zemlje Selected countries	Broj krava (u 000) - Number of cows (000)			kg mlijeka po kravi godišnje kg of milk per cow per year		
	Prosjek - Average 1979-81.	1997.	1998.	1979-81.	1997.	1998.
Danska	1055	694	695	4861	6765	6716
Nizozemska	2354	1591	1611	5025	6865	6890
Švedska	657	468	442	5257	7124	7376
UK	3348	2490	2453	4756	5854	5680
Norveška	376	314	314	5125	5996	5996

* Izvor: FAO 1986. i 1998.

Ako se rezultati na tablici 7 usporede s projekcijama koje je izradila Komisija EAAP-a (Politić i Bakker, 1982.) do 2000. godine mora se konstatirati da je Komisija u potpunosti predvidjela razvoj za razdoblje od 1980. do 2000. godine.

Naravno, trend razvoja projiciran u Hrvatskoj (Smjernice 1980., Car, 1981.) bio je potpuno drugačiji trend i bio je neostvariv, što je rečeno 1987. godine (Jurić, 1988.). (Tekst citiran u Jurić i sur. 2000.B, str. 21 i 22).

Međutim, iako je sadašnje stanje posljedica projekcija i odluka iz 1979./80. godine, te krajnje negativnog razvoja 1981. do 1991. godine, nameće se važno pitanje: zašto takvi trendovi nisu promijenjeni u razdoblju poslije 1991. godine? Pokušat će se dati barem djelomični odgovori na ovo pitanje.

Doneseni "Program gojidbenog stvaranja goveda u Hrvatskoj" (Caput i sur. 1991.) je po koncepciji ostao isti kao tada već 18 godina važeći: "Program gojidbene izgradnje u govedarstvu Hrvatske (Jurić i Sviben i sur, 1973.). Program iz 1973. trebalo je mijenjati čim su donesene projekcije razvoja govedarstva u Europi (Politić i Bakker, 1982.), a pogotovo kada su stvorene pa i publicirane "Nove mogućnosti u selekciji goveda" (Jurić i sur., 1983.), te kada je bilo jasno da se naglo razvija tržište rasplodnog materijala na svjetskoj razini. Upravo da bi se to objasnilo angažirani su svjetski poznati stručnjaci da bi

ukazali na daljnji tijek uzgojno selekcijskog rada (Jurić, Bichard, Robić, Roxroad, 1991. godine), te istakli da plasman rasplodnog materijala treba ići preko razvoja tržišta integralnog u internacionalni sustav tržišta, što i sve najnovije analize potvrđuju (Neeteson i sur, 2000.).

Pa ipak u Hrvatskoj je 1997. godine donesen Zakon o stočarstvu (NN 70/97.) kojim je onemogućen razvoj stočarstva, jer se njime nastojao osigurati monopol pojedinaca kojima je omogućeno da pomoću državne regulative sudjeluju u raspodjeli premija. Postavljeni premijski sustav je potpuno neefikasan za razvoj stočarstva. Monopol koji je ostvaren kroz provedbu Zakona o stočarstvu moguće je izraziti u količini sredstava koja postaju prihod kupaca agrarnih proizvoda i kontrolora evidencije o pravima na poticaje.

Upravo radi takvoga zakona (NN 70/97.) i mogućnosti da se sredstva poticaja (premije) stvarno dodjeljuju određenoj strukturi izvan primarne proizvodnje, dosta visoka sredstva izdvojena iz proračuna za poticanje govedarske proizvodnje nisu promijenila trend smanjenja govedarske proizvodnje iako je taj pad značajno manji nego u razdoblju 1981./1991. godine. Možda je još veća šteta od ovakvog Zakona što se njime onemogućilo organiziranje proizvođača na osnovi uzgojnog selekcijskog rada i njihovo uključivanje u međunarodno tržište. Količinu poticajnih sredstava prikazuje tablica 8.

Tablica 8. Pregled isplaćenih novčanih poticaja i naknade putem MPŠ-a od 1994. do 1999. godine (u milijunima kuna)

Table 8. Stimulation and subsidies paid by Ministry of Agriculture and Forestry between 1994 and 1999 (millions/of kunas)

Vrsta financijske subvencije Type of financial stimulation		1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
1	Proizvodnja mlijeka - Milk production	121	163	188	235	301	300
2*	Rasplodni materijal - Breeding material	17	18	18	21	31	45
3*	Proizvodnja sperme - Semen production	3	3	3	2	3	4
4*	Testiranje životinja – Animals testing	3	2	1	0.4	0.5	0.3
5*	Doprinos razvoju stočarstva Contribution to development of animal production	3	4	8	7	9	10
6*	Poticaj za tov stoke Stimulation for beef fattening	0	0	0	0	0.1	5

Izvor: Zavod za opće stočarstvo

* Nije razdvojen dio za goveda i druge domaće životinje (procjena autora je da je udio goveda oko 75%).

MOGUĆI RAZVOJ GOVEDARSTVA U HRVATSKOJ

U Hrvatskoj je nužno postaviti 3 proizvodna cilja u govedarskoj proizvodnji, a svaki od tih ciljeva može imati određena usmjerenja.

Osim promjena u strategiji razvoja govedarstva nužno je riješiti i probleme zemljišta koje su u prošlosti rješavali zakoni iz 1873. i 1894. godine.

Naime, 15. lipnja 1873. godine donesen je zakon o Imovnim općinama, a 25. travnja 1894. zakon o Zemljišnim zajednicama. Ovi zakoni su izuzetno pozitivno utjecali na razvoj stočarstva, posebno govedarstva. Tako je prosječan godišnji izvoz goveda u razdoblju 1896.-1899. iznosio 62.905 grla, u razdoblju 1900.-1904. izvezeno je 117.931 grla, u razdoblju od 1905. do 1909. izvoz je iznosio 151.990 grla, te u razdoblju od 1909.-1913. izvoz je iznosio 154.485 grla goveda prosječno godišnje.

Bez zakonskog rješenja i mogućnosti formiranja pašnjačkih površina i slobodne gradnje na tim površinama, te barem djelomičnog korištenja šuma, kako u ispaši tako i kroz tradicijsko nekadašnje pravo na građevni materijal za stočarske objekte, teško će se moći obnoviti i povećavati proizvodnja goveđeg mesa.

Negativne učinke koje je proizveo Zakon iz 1947. godine, kojim su ukinuti dotadašnji organizacijski oblici i zemljišni sustavi treba otkloniti, iako to nije jednostavno, a posljedice Zakona iz 1947. godine su ogromne.

1. Proizvodnja mlijeka na razini buduće domaće potrošnje

Ovaj cilj je tehnološki i organizacijski još uvijek ostvariv u nešto kraćem roku, a to je za oko 5-10 godina.

Nužnost za ostvarenje ovoga cilja je u pregovorima s EU osigurati pravo na proizvodnju barem oko 1,5 milijardi litara mlijeka godišnje, naravno ako se do ulaska Hrvatske u EU zadrže kvote za proizvodnju mlijeka. Ako se kvote ukinu tada će konkurentnost u proizvodnji mlijeka porasti, a ako se odluke u EU budu donosile većinom glasova, moguće je očekivati da će zahtjev za

kakvoćom mlijeka, ali i drugih proizvoda postati veliki problem za Hrvatsku. U tom su slučaju nužni poticaji koji nisu ograničeni propisima WTO-a.

Konkurentnost u proizvodnji mlijeka počinje proizlaziti iz dva čimbenika koji su za Hrvatsku teško ostvarivi. Prvi je čimbenik da je u proizvodnji od iznad 8000 litara po kravi godišnje, kakvoća genetskog materijala (sperma, embriji) na prvom mjestu te su oni koji su osvojili tržišta rasplodnog materijala u velikoj prednosti, jer imaju velike prihode i od uzgojnog rada. Ovaj čimbenik se povećava od kako se u proizvodnji mlijeka i mesa razvijaju sustavi hibridizacije korištenjem iskustava, prvenstveno iz uzgoja svinja.

Drugi važan čimbenik koji snizuje proizvodnu cijenu mlijeka postalo je korištenje nusproizvoda s jedne strane i istovremeno zaštićene bjelančevine koje se ne razgrađuju u buragu. Proizvodnja mlijeka je postala tržište prerađenih ostataka iz proizvodnje, prvenstveno voća i povrća. U pojedinim regijama udio takvih proizvoda u hranidbi naglo raste. Prirodne prednosti u rastu trave, kao što je atlantsko priobalje od Danske do Normandije u Francuskoj ili predalpski prostor povećavaju konkurentnost proizvodnje na tim prostorima, koji su dosta blizu Hrvatske i troškovi transporta su niski.

Prema svemu, opstanak kvota ograničava povećanje proizvodnje mlijeka u regijama u kojima je proizvodnja visoko konkurentna, ali principi određivanja kvota su krajnje nepovoljni za Hrvatsku, što je već nešto detaljnije opisano (Jurić i sur, 1998.).

Znači da u slučaju opstanka kvota ostaje cilj osiguranje kvote, a u slučaju ukidanja kvota povećanje konkurentnosti kroz zemljišnu politiku i cijenu objekta. U svim slučajevima nužna je integracija u svjetsko tržište rasplodnog materijala i privlačenje uzgojnih kompanija u Hrvatsku, što se može postići promijenjenim Zakonom o stočarstvu i suvremenim gojidbenim planom i programom. Naravno, povećanje konkurentnosti je konstantna potreba, jer se ne može očekivati da će kvote potrajati vječno.

2. Proizvodnja teladi

Ovo je bila vrlo uspješna i konkurentna proizvodnja na prostoru Hrvatske kroz tisućljeća, a

poslije 1980. ona je potpuno uništena. Ova proizvodnja ponovno može biti značajna izvozna grana, ali se ne može brzo podići, radi izuzetno lošeg početnog stanja i dugog generacijskog intervala kod goveda. Osnovni uvjet za razvoj ove proizvodnje je zemljišna politika, kojom treba osigurati spajanje zemljišta koja se ne obrađuju i ne koriste. Drugi potrebni čimbenik je ne ograničavanje prodaje i posebno izvoza teladi, jer samo gospodarski isplativa proizvodnja teladi može biti poticaj razvoju specijaliziranog mesnog govedarstva i naglom porastu broja krava. Nužno je urediti uzgojnu politiku (gojdbenu) na način da udruge proizvođača preuzmu postavljanje i ostvarivanje uzgojnih ciljeva, a državne institucije (Selekcijski centar) neutralno organizira djelotvorniju kontrolu proizvodnih svojstava kao osnove za ispravne procjene uzgojnih vrijednosti. Kontrola proizvodnih svojstava mora biti odvojena od vođenja uzgojno-seleksijske politike i premijskog sustava. Na ovome području treba uskladiti zakonodavstvo s recimo, Nizozemskom ili Francuskom, ali i mađarski primjer zakonodavstva i strategije (Ember i Stefler, 2000.) je od izuzetnog interesa za Hrvatsku. Treba istaći da za obiteljske farme za proizvodnju teladi ne trebaju velika sredstva za investicije, a resursi odnosno sirovine za proizvodnju teladi su skoro 100% vlastiti - hrvatski. Već je istaknuto da proizvodnja teletine i mlade govedine može naći tržište u izvozu. Talijansko tržište kvalitetnog mladog mesa je najveće tržište na svijetu i kroz tisućljeća se snabdijevalo s naših prostora, pa strategiju treba usmjeriti u tome smjeru.

3. Proizvodnja mlade junetine

Za ovu proizvodnju treba osigurati proizvodnju teladi, te proizvodnju junadi učiniti konkurentnom za kupnju teladi, jer će konkurencija biti klanje teladi te izvoz teladi. Oba plasmana teladi treba podupirati, a ne sprječavati.

Kvalitetno meso junadi ne može se proizvoditi uz proizvodnju mlijeka, bez hibridizacije. Nužno se vratiti izvorima proizvodnje nazvane baby beef, a to danas znači postaviti specifičnu hrvatsku marku mlade junetine, ali u okviru europskog sustava kakvoće određenog direktivama broj 1067/91. Konkurentnost proizvodnje mlade junetine može proizaći iz konkurentnosti i komparativnih prednosti koje Hrvatska ima u proizvodnji kukuruza.

Ako bi postavili brojčano veličinu buduće proizvodnje u Hrvatskoj, onda bi to moglo izgledati kako je to već navedeno (Jurić i Đikić, 1993.).

Ciljna struktura populacije:

Krava za proizvodnju mlijeka 180000 grla uz proizvodnju oko 1,5 milijardi litara mlijeka. Cilj je što više povećati samoopskrbu mlijekom, odnosno nastojati da bilanca izvoz-uvoz bude oko nule. Broj krava za proizvodnju teladi može biti oko 400000. Cilj je koristiti pašnjačke površine i površine livada koje su se prestale koristiti. Razumno je dozvoliti upotrebu šuma u ispaši goveda. Proizvodnja je u najvećem dijelu namijenjena izvozu teladi ili telećeg mesa te mesa junadi, ako proizvodnja junadi nađe tržišta. Konkurentnost proizvodnje junadi možda će omogućiti prirodne prednosti u proizvodnji kukuruza.

Postaviti sustav hibridizacije kroz koji će se objedinjavati proizvodnja genetskog materijala između mliječnih i mesnih goveda, što je nužno načiniti novim gojdbenim programom. Osnivanje nukleusa postaje nužnost za unapređenje govedarske proizvodnje.

Za ostvarivanje porasta konkurentnosti u proizvodnji mlijeka, teladi i junadi, te u suradnji s najrazvijenijim uzgojnim (breeding) koncernima i u proizvodnji rasplodnog materijala, nužno je prihvatiti i dijelove sustava poticaja najrazvijenijeg dijela svijeta. Postoji sustav poticaja koji nije obuhvaćen WTO ograničenjima. Ministarstva poljoprivrede razvijenih zemalja obrađuju strana tržišta. Nailazi se na tvrtke koje u ime vlada ili gospodarske komore izrađuju projekte i osiguravaju plasman vlastitih roba uz financiranje vlada. Bez takvih poticaja nije moguće osigurati konkurentnost u izvozu. Cjenovna konkurentnost uz kakvoću postaje nužnost i trebala bi biti glavni cilj budućeg razvoja. Sadašnja zakonska regulativa i premijska politika rezultat su lobijskih utjecaja koji su osigurali monopole za obavljanje određenih poslova i udio u sredstvima poticaja.

LITERATURA

- CAPUT, P., I. JAKOPOVIĆ, I. KARADOLE, I. HODAK, D. VIDUČ, B. MIKULIĆ (1991.): Program gojdbenog stvaranja goveda u Hrvatskoj. Poljoprivredni centar Hrvatske. Stočarski selekcijski centar, Zagreb 1-41.

2. CAR, M. (1981.): Industrijska proizvodnja goveđeg mesa i mlijeka (makroprojekat). Poslovna zajednica za proizvodnju, preradu i promet stoke, stočnih proizvoda i stočne hrane, Zagreb.
3. CUNNINGHAM, E. P. (1982): Structure of Dairy cattle breeding in Western Europe and comparison with North America. *J. Dairy Sci.* 66, 1579-1587.
4. CUSHMANN, R. A., V. S. HEDGPETH, S. E. ECHTERNKAMP, J. H. BRITT (2000): Evaluation of numbers of microscopic and macroscopic follicles in cattle selected for twinning. *Journal of Animal Science* 78(6): 1564-1567.
5. EMBER, J., J. STEFLER (2000): Kako iskoristiti kapacitete stočne hrane u Mađarskoj? How to utilize animal food capacities in Hungary. Međunarodno savjetovanje "Krmiva 2000", 7-9. lipanj 2000. Zbornik radova br. 77-83.
6. FAO Production (1986), vol. 40.
7. FAO Production (1998), vol. 52.
8. FOUCAULT, M. (1994): Znanje i moć. Nakladni zavod Globus - Zagreb.
9. JURIĆ, L. (1983.): Elementi razvoja i perspektive govedarske proizvodnje do 2000. godine prema procjenama komisije EAAP. Savjetovanje: "Mogućnosti dugoročnog razvoja govedarstva u SR Hrvatskoj. Zbornik radova, str. 14-35.
10. JURIĆ, L., MARIJA ĐIKIĆ A. KOLEGA, V. PREDRIJEVAC, I. PETRIČEVIĆ (1994.A),
11. JURIĆ, I., A. KOLEGA, MARIJA ĐIKIĆ, (1992.): Ograničavajući faktori obnove i razvoja stočarstva u Hrvatskoj. *Poljoprivredne aktualnosti*, 40, 1-2, 141-147.
12. JURIĆ, I., A. KOLEGA, MARIJA ĐIKIĆ, (1998.): Prilagodba hrvatske poljoprivredne politike u području stočarstva u skladu s pristupanjem WTO-u i CEFTA-i. Studija izrađena za Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Republike Hrvatske. Zagreb.
13. JURIC I., M. BICHARD, Z. ROBIĆ, C. ROXROAD (1991.): Organizacija i uloga oplemenjivanja i reprodukcije u razvoju stočarstva. Savjetovanje ratara i stočara. Pula. *Poljoprivredne aktualnosti* 1-2, 227-238.
14. JURIĆ I., M. SVIBEN (koordinatori) CAPUT P., S. DENEŠ, I. JURIĆ, H. PAVUNA, A. RAKO, M. SVIBEN, M. ŠEBALJ (autori), (1973.): (Autori i koautori poredani abecednim redom) Program gojdbene izgradnje u govedarstvu Hrvatske. Veterinarska stanica 5-6, 2-37.
15. JURIĆ, I., MARIJA ĐIKIĆ, (1993.): Strategija razvoja govedarstva u Hrvatskoj. *Krmiva* 35, 4, 155-162.
16. JURIĆ, I., MARIJA ĐIKIĆ, A. KOLEGA (1988.): Novije tendencije u razvoju proizvodnje mesa i zahtjevi prema krmnoj osnovi. Savjetovanje ratara i stočara. *Poreč, Agronomski glasnik* 1: 133-145.
17. JURIĆ, I., MARIJA ĐIKIĆ, A. KOLEGA (2000A), Comparison of the condition of animal production between Croatia, Hungary and Slovenia. *Papers of 8th International Symposium "Animal Science Days" Agriculture* 6, 1, 30-33.
18. JURIĆ, I., MARIJA ĐIKIĆ, N. STIPIĆ, Z. ROBIĆ, V. RUPIĆ, (1994.B): Ograničavajući faktori povećanja proizvodnje mlijeka na privatnim gospodarstvima u Hrvatskoj. *Mljekarstvo* 44 (2) 95-104.
19. JURIĆ, I., MARIJA ĐIKIĆ, R. BOŽAC (1983.): Nove mogućnosti u selekciji goveda. Savjetovanje: Kvaliteta mesa i standardizacija, Bled. Zbornik radova, 183-187.
20. JURIĆ, I., MARIJA ĐIKIĆ, R. VANČINA, D. ANTONINI (1999.): Mogućnosti i problemi razvoja govedarske proizvodnje u Gorskom Kotaru na primjeru općine Ravna Gora. *Praxis veterinaria* 47 (3), 147-153.
21. JURIĆ, I., MARIJA ĐIKIĆ, Z. MARTINIĆ- JERČIĆ, A. KOLEGA (2000.B), Razvoj govedarske proizvodnje u svijetu i stanje, problemi i perspektive govedarske proizvodnje u Hrvatskoj. *Praxis veterinaria* 48 (1-2) (u tisku).
22. KOLEGA, A., M. BOŽIĆ (2001.) Hrvatsko poljodjelsko tržište, Tržništvo, Zagreb.
23. KOVAČ, M. (1997.): Osvrt na predloženi Zakon o stočarstvu i usporedba istog sa nekim europskim zakonima. Zbornik sažetaka XXXIII. znanstvenog skupa hrvatskih agronoma. Pula od 25. do 28. 02. 1997. godine.
24. LUČIĆ, Z., (1996.): Obnova hrvatskih zemljišnih zajednica, Plemenita općina turopoljska, Glasnik Turopolja. Velika Gorica.
25. MEYEN, K. (1997): German Animal Breeder's Germany): Production of milk and beef in the european union-and characteristics of relevant legislation. V. Međunarodni simpozij "Stočarski znanstveni dani", 23-26.rujna 1997. Opatija.
26. Mogućnost dugoročnost razvoja govedarstva u SR Hrvatskoj (1983.): Rep. komitet za poljoprivredu i šumarstvo SR Hrvatske. Materijali sa savjetovanja 29. i 30. lipnja 1983.
27. MURPHY, H., W. DUNNE, O. CONNELL (2000): The economies of beef production in Ireland, France and Germany. AFDA.
28. NEETESON, A., A. BAGNATO, J. MERKS (2000). Future pathways in farm animal breeding and reproduction. 51st EAAP 21-2VAugust 20007Fiague, The Netherlands, 1-19.
29. Okrugli stol: "Budućnost stočarstva u Hrvatskoj" (1988.): održan 20.lipnja 1987. godine na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu u povodu 25. obljetnice Centra za peradarstvo. Autorizirano izlaganje.

30. Ostvarivanje društvenog dogovora o razvoju agroindustrije za razdoblje od 1981.-1985. godine i mogućnost budućeg razvoja (1984.): Materijal sa savjetovanja Republički Komitet za poljoprivredu i šumarstvo SR Hrvatske, bilten 10, Zagreb 18. i 19. siječnja 1984. (posebno izlaganja Ć. Bukovica, str. 48-49, M. Cara, str. 99-101 M.. Baltića 101-103).
31. PARMINTER, T. G., D. C. SWAEATON, D. COTTLE (1999): Increasing the relevance of applied bio-physical research: a case study into beef breeding cow twinning technology. *Proceedings of the New Zeland Society of Animal Production* 1999, 59, 201-204.
32. POLITIEK, D., J. J. BAKKER (1982): *Livestock production in Europe. Perspectives and prospects.* Elsevier scientific publishing company.
33. Pravci razvoja poljoprivrede u SR Hrvatskoj. (1980): Centar CK SKH za informiranje i propagandu. Aktualna politička biblioteka.
34. PRESTON, R. T., M. B. WILLIS (1974): *Intensive beef production*, Pergamon Press, Oxford.
35. Program razvoja govedarstva u SR Hrvatskoj do 2000. godine: (1985.): Republički komitet za poljoprivredu i šumarstvo SR Hrvatske, bilten 15. srpanj 1985.
36. SINCLAIR, K. D., P. J. BROADBENT, D. F. DOLMAN, R. G. WATT, J. S. MULLAN (1995): Establishing twin pregnancies in cattle by embryo transfer. *Animal Production* 61 (Part 1): 25-33.
37. Uzgojni cilj i privredni značaj njemačkog simentalca poslije 2000. godine, (prijevod) (1993): Savez južnonjemačkih uzgajivača goveda. (Zuchtziel Wirtschaftlichkeit - Deutsches Fleckvieh nach 2000, Arbeitsgemeinschaft Süddeutscher Rinderzuchtverbände, München, im November 1993).
38. Zakon o mjerama za unapređenje stočarstva (1979.): NN 1 1/79. Zagreb.
39. Zakon o stočarstvu (1997.): NN 70/97.
40. ZORC, T. (1983.): *Organiziranost i razvoj stočarstva u Sloveniji. Kvalitet mesa i standardizacija.* Jugoinspekt, Bled.

SUMMARY

The state of cattle production in Croatia has been presented by changes in the number of cows, milk production and gain, together with the analysis of the characteristics of development in Croatia and in the EU countries of developed animal production and the USA.

Causes of unfavorable trends in milk and beef production in Croatia are explained by changes in the characteristics of these productions caused by of the third agrarian revolution started in the USA immediately after World War II. Development of such trends in Croatia did not appear because of the ways of conducting the agrarian revolution and significant support of profession to wrong policy.

The results obtained indicate that in Croatia necessary changes in the legislation have not been made and adequate development directions and programs were not set in the period between 1979 and 1985. In this very period, European countries of developed animal production adjusted their legislation and passed new development programs for milk and beef production.

It is not possible to change the state of cattle production in a short period of time and for substantial changes it is necessary to bring a new Law on Animal Production, make contemporary breeding programs and to join the world market of reproduction materials (semen in the first place). Besides that, mistakes made in the agrarian policy have to be corrected.

Current level of subsidies in cattle production is extremely high, inefficient and prevents the development of organizational forms of the market economy. Such high subsidies will hardly survive over a longer period.

Key words: cattle, milk and beef production, Croatia, EU, legislation